

Artykuły

JÓZEF MUSZYŃSKI

PIĘTNĄSCIE LAT WSPÓLPRACY MIĘDZY POLSKĄ A NRD

I. WSTĘP

Dn. 7 października 1964 r. upłynęło 15 lat od proklamowania Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Powstanie i pomyślny rozwój NRD ma dla Polski znaczenie szczególne. Po raz pierwszy bowiem w historii po drugiej stronie zachodniej granicy Polski istnieje państwo, które w programie swym przyjęło jako fundamentalną zasadę przyjaźni ze wschodnim sąsiadem. Koncepcję taką można było urzeczywistnić tylko dlatego, że władze w NRD objęły elementy postępowe, zdające sobie w pełni sprawę, iż polityka nowo powstałego państwa musi zdecydowanie zerwać z całą dotychczasową przeszłością i budować stosunki z Polską na zupełnie innej podstawie.

Praktyczna realizacja tych zamierzeń musiała się rozpocząć od podjęcia trudnego dzieła reedukacji społeczeństwa niemieckiego i zdecydowanego przeciwstawienia się siłom, które aż po dzień dzisiejszy prowadzą politykę ekspansji i odwetu.

15 lat w perspektywie dziejowej to okres krótki. Wystarczający jednak, aby problemy będące przysłowioną „kością niezgody” między Polską a Niemcami zostały rozwiązane po myśli obu stron.

Wspólnota ideologiczna, uznanie bez zastrzeżeń i niedomówień granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej przez NRD, akceptacja programu poczdamskiego, umacnianie stosunków przyjaznej współpracy z Polską w ramach obozu państw socjalistycznych — oto zasadnicze cechy polityki NRD wobec Polski.

NRD swe 15-lecie obchodzi w warunkach, kiedy nadal jeszcze pozostaje otwarta sprawa uregulowania następstw II wojny światowej, a problem podpisania traktatu pokojowego z Niemcami i uregulowania położenia Berlina zachodniego stał się wręcz palący.

Wysunięta najdalej na zachód spośród państw socjalistycznych, NRD jest najbardziej zagrożona ze strony Niemiec zachodnich, nie kryjących się z zamiarami wchłonięcia i wykreślenia zachodniego sąsiada Polski z mapy politycznej Europy. NRD nie jest jednak osamotniona w przeciwstawianiu się agresywnym planom, lecz ma za sobą poparcie wszystkich państw Układu Warszawskiego i całego obozu socjalistycznego. Z polskiego punktu widzenia fakt ten dobitnie podkreślił I sekretarz KC PZPR Władysław Gomułka w słowach że:

„bezpieczeństwo i rozwój NRD jest jedną z podstawowych gwarancji naszego bezpieczeństwa i pokojowego rozwoju”¹.

¹ Z przemówienia W. Gomułki w Turoszowie w dn. 5 IX 1962 r.

II. NAWIĄZANIE STOSUNKÓW DYPLOMATYCZNYCH MIĘDZY POLSKĄ A NRD

Z chwilą swego powstania rząd NRD podjął zabiegi o uznanie i nawiązanie stosunków dyplomatycznych z innymi państwami².

W deklaracji rządowej, jaką złożył w dn. 12 X 1949 r. premier Otto Grotewohl przed tymczasową Izbą Ludową czytamy:

„Naród niemiecki potrzebuje pokoju i przyjaźni, jeśli to możliwe ze wszystkimi państwami, a przede wszystkim ze Związkiem Radzieckim i państwami demokracji ludowej”³.

I dalej:

„Rząd niemiecki gotów jest do ustanowienia przyjaznych stosunków ze wszystkimi państwami, które ze swej strony gotowe są żyć w pokoju i przyjaźni z Niemcami i uznawać nasze interesy narodowe”⁴.

W odpowiedzi na tę ofertę rządu NRD, skierowaną do wszystkich państw o nawiązanie stosunków dyplomatycznych, rząd polski w dn. 18 X 1949 r. postanowił uznać tymczasowy rząd NRD i zapowiedział utworzenie przedstawicielstwa dyplomatycznego Polski w NRD⁵, mianując jednocześnie swego przedstawiciela przy rządzie NRD.

W odpowiedzi na krok rządu polskiego, minister spraw zagranicznych NRD skierował do wiceministra spraw zagranicznych RP pismo, w którym podziękował rządowi polskiemu za uznanie rządu NRD i nawiązanie stosunków dyplomatycznych, a zarazem zawiadomił o mianowaniu szefa przedstawicielstwa dyplomatycznego NRD w Polsce⁶.

Oficjalne nawiązanie stosunków dyplomatycznych między Polską a NRD nastąpiło w dn. 20 II 1950 r., a NRD z Polską w dn. 28 II 1950 r.⁷

W dn. 6 X 1953 r., na wniosek rządu polskiego, rządu Polski i NRD postanowiły podnieść swe misje dyplomatyczne w Berlinie i Warszawie do stopnia ambasad i wymienić ambasadorów⁸.

² Analiza problemu uznania NRD i nawiązania z nią stosunków dyplomatycznych — patrz B. Wiewióra, *Zagadnienie uznania NRD a doktryna Hallsteina*, „Przegląd Zachodni” nr 5/1960, ss. 20—54.

³ *Niemiecka Republika Demokratyczna. Materiały i dokumenty*. Warszawa 1950, s. 181.

⁴ Tamże, s. 182.

⁵ *Dokumente zur Aussenpolitik der Regierung der Deutschen Demokratischen Republik* (dalej cyt.: *Dokumente*) Bd. I, s. 328. Jest to właściwie potwierdzenie uznania domniemanego, które wynika z listów gratulacyjnych z 13 X 1949 r. przesłanych prezydentowi i premierowi NRD przez szefa polskiej misji wojskowej w Berlinie w imieniu rządu RP — „Zbiór Dokumentów” nr 10/1949, ss. 922—923. Patrz: *Zarys prawa międzynarodowego*. Pod red. M. Muszkata, t. II. Warszawa 1956, s. 17, przypis 30.

⁶ *Dokumente* Bd. I, ss. 328—329.

⁷ *Dokumente* Bd. I, ss. 329—330.

⁸ *Dokumente* Bd. I, s. 370.

III. ZAKOŃCZENIE STANU WOJNY MIĘDZY POLSKĄ I NIEMCAMI

Do r. 1955 stan wojny między państwami socjalistycznymi a Niemcami trwał nadal. Związek Radziecki na podstawie uchwały Prezydium Rady Najwyższej ZSRR ogłosił dn. 25 I 1955 r. zakończenie stanu wojny z Niemcami. Do 8 V 1955 r. wszystkie państwa socjalistyczne zlikwidowały stan wojny z Niemcami⁹.

Stan wojny między Polską a Niemcami został zniesiony uchwałą Rady Państwa z dn. 18 II 1955 r.¹⁰, która postanowiła:

1. Stan wojny między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Niemcami uznaje się za zakończony;
2. Ustanawia się stosunki pokojowe między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Niemcami;
3. Polska Rzeczpospolita Ludowa, działając na gruncie praw i obowiązków wypływających z porozumień międzynarodowych dotyczących likwidacji skutków wojny z Niemcami, kontynuować będzie wysiłki zmierzające do pokojowego uregulowania problemu niemieckiego w interesie pokoju oraz bezpieczeństwa Polski i innych narodów europejskich.

W związku z ogłoszeniem przez Polskę i Czechosłowację¹¹ zakończenia stanu wojny z Niemcami, Rada Ministrów NRD złożyła 2 II 1955 r.¹² oświadczenie podkreślające doniosłość tego faktu dla narodu niemieckiego. Oświadczenie stwierdza, że między NRD, Polską i Czechosłowacją istnieją stosunki przyjaźni i wzajemnej pomocy, jak również żadna ze stron nie wysuwa jakichkolwiek roszczeń terytorialnych. Krok rządu polskiego i czechosłowackiego, jak również ZSRR i innych państw socjalistycznych, jest dowodem pokojowych intencji tych państw i istotnym wkładem do stabilizacji sytuacji politycznej w Europie.

IV. PODSTAWY PRAWNE SOJUSZU MIĘDZY POLSKĄ A NRD

Mimo że polityczne, ideologiczne i ekonomiczne przesłanki sojuszu między Polską a NRD stworzone zostały wraz z powstaniem NRD, Polska do czasu zawarcia Układu Warszawskiego nie miała z NRD formalnej umowy sojuszniczej, podobnej do tych, jakie posiada ze Związkiem Radzieckim, Czechosłowacją, Bułgarią, Rumunią i Węgrami. Uzyskała ją Polska w wielostronnym układzie o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej podpisanym w Warszawie dn. 14 V 1955 r. przez 8 państw obozu socjalistycznego¹³.

Zawarcie Układu Warszawskiego było wynikiem określonej sytuacji po-

⁹ H. Mosler, K. Döhring, *Die Beendigung des Kriegszustandes mit Deutschland nach dem zweiten Weltkrieg*. Köln—Berlin 1963, ss. 393—419.

¹⁰ „Zbiór Dokumentów” nr 1/1955, ss. 305—307.

¹¹ Dekret prezydenta Republiki Czechosłowackiej z 3 II 1955. Tekst: „Zbiór Dokumentów” nr 1/1955, ss. 302—304.

¹² „Zbiór Dokumentów” nr 2/1955, ss. 426—429.

¹³ „Dz. U.” nr 30/1955, poz. 182.

litycznej, jaka wytworzyła się po podpisaniu dn. 23 X 1954 r. układów paryskich. Na podstawie tych ostatnich NRF dn. 9 V 1955 r. stała się członkiem NATO i uzyskała prawo utworzenia własnych sił zbrojnych. Wskutek takiego rozwoju sytuacji międzynarodowej, państwa socjalistyczne zmuszone zostały do podjęcia niezbędnych kroków celem zapewnienia swego bezpieczeństwa.

Genezy Układu Warszawskiego szukać należy w radzieckim projekcie ogólnoeuropejskiego układu o bezpieczeństwie zbiorowym z dn. 10 II 1954 r.¹⁴, przedstawionym na berlińskiej konferencji ministrów spraw zagranicznych czterech mocarstw na początku 1954 r. Projekt ten przewidywał utworzenie pod egidą ONZ europejskiej organizacji bezpieczeństwa zbiorowego, w której miałyby uczestniczyć wszystkie państwa europejskie niezależnie od ustroju społeczno-politycznego. Powołanie do życia takiej organizacji uniemożliwiłoby powstanie w Europie przeciwstawnych sobie wielostronnych sojuszy wojskowych, których istnienie stwarza zawsze realną groźbę wybuchu zbrojnego konfliktu¹⁵.

Z myślą o przedyskutowaniu i rozpatrzeniu problemów związanych z bezpieczeństwem zbiorowym oraz zawarciu ogólnoeuropejskiego układu o bezpieczeństwie zbiorowym, zwołana została z inicjatywy Związku Radzieckiego pod koniec 1954 r. konferencja międzynarodowa w Moskwie. Państwa zachodnie odmówiły uczestnictwa w obradach. Wzięły w niej natomiast udział państwa socjalistyczne i podpisały dn. 2 XII 1954 r. Deklarację, w której stwierdziły, że:

„uważają za swój obowiązek zwrócić uwagę wszystkim państwom europejskim, a zwłaszcza państwom-sygnatariuszom układów paryskich, że ratyfikacja tych układów będzie oznaczała akt wymierzony przeciwko zachowaniu pokoju i zmierzający do przygotowania nowej wojny w Europie. Ratyfikacja ta w znacznym stopniu skomplikuje całą sytuację w Europie i podważy możliwości uregulowania nierozwiązanych problemów europejskich, a przede wszystkim problemu niemieckiego”¹⁶.

Państwa te oświadczyły dalej, że:

„w wypadku ratyfikacji układów paryskich zdecydowane są przedsięwziąć wspólne środki w dziedzinie organizacji sił zbrojnych i ich dowództwa, jak również inne środki niezbędne do umocnienia ich zdolności obronnej, aby ochronić pokojową pracę swych narodów, zagwarantować nietykalność swych granic i terytorium oraz zapewnić obronę przed ewentualną agresją”¹⁷.

¹⁴ „Zbiór Dokumentów” nr 2/1954, ss. 414—419.

¹⁵ Podobny, choć nieco zmodyfikowany, charakter miał projekt ogólnoeuropejskiego układu o bezpieczeństwie zbiorowym ogłoszony przez Związek Radziecki 20 VII 1955 r., który przewidywał USA jako członka układu. „Zbiór Dokumentów” nr 7—8/1955, ss. 1433—1440.

¹⁶ Konferencja krajów europejskich w sprawie zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa w Europie. Dokumenty. Warszawa 1955, s. 144.

¹⁷ Tamże, s. 145.

W marcu 1955 r. ogłoszono komunikat agencji TASS o rokowaniach między europejskimi państwami socjalistycznymi w sprawie zawarcia układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej¹⁸.

Mocarstwa zachodnie tymczasem kontynuowały politykę odbudowy militaryzmu niemieckiego w NRF. Ratyfikacja układów paryskich, dokonana przez parlamenty państw zachodnich, stała się przyczyną realizacji zapowiedzi zawartej w Deklaracji Moskiewskiej.

Podpisanie układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej nastąpiło na kolejnej konferencji europejskich państw socjalistycznych w sprawie zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa, która odbyła się w Warszawie w dn. 1—14 V 1955 r. Sygnatariuszami tego układu są: Albania, Bułgaria, Czechosłowacja, NRD, Polska, Rumunia, Węgry i ZSRR.

Obronny charakter podpisanego układu podkreślony został wyraźnie w art. 1, który brzmi:

„Układające się Strony zobowiązują się, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, powstrzymać się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub jej użycia i załatwiać swe spory międzynarodowe przy pomocy pokojowych środków w taki sposób, aby międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo nie zostały zagrożone”.

Treść tego artykułu jest jak gdyby powtórzeniem art. 2, ust. 2 i 4 Karty NZ.

Członkowie Układu Warszawskiego nie tylko respektują zakaz stosowania siły lub groźby jej użycia, lecz w myśl art. 2 wyrażają gotowość uczestniczenia we wszelkich poczynaniach zmierzających do zapewnienia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, a szczególnie zabiegać będą o podjęcie skutecznych środków w sprawie redukcji zbrojeń i zakazu broni jądrowej oraz innych rodzajów broni masowej zagłady.

Art. 3 ustanawia konsultacje między stronami układu we wszystkich ważnych sprawach międzynarodowych, zwłaszcza zaś związanych z zabezpieczeniem wspólnej obrony i utrzymaniem pokoju oraz bezpieczeństwa.

Jednym z najważniejszych postanowień układu jest art. 4, który głosi:

„W wypadku napaści zbrojnej w Europie na jedno lub kilka Państw — Stron Układu, dokonanej przez jakiekolwiek państwo lub grupy państw, każde Państwo — Strona Układu, realizując prawo do samoobrony indywidualnej lub zbiorowej, zgodnie z artykułem 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli państwu lub państwom, na które dokonana została taka napad, natychmiastowej pomocy, indywidualnie i w porozumieniu z innymi Państwami — Stronami Układu, wszelkimi środkami, jakie będzie uważało za niezbędne, włączając zastosowanie siły zbrojnej. Państwa — Strony Układu będą niezwłocznie konsultować się w sprawie wspólnych kroków, które należy podjąć w celu przywrócenia i utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

¹⁸ *Dokumente* Bd. II, ss. 215—216.

O krokach podjętych na podstawie niniejszego artykułu zawiadomiona będzie Rada Bezpieczeństwa zgodnie z postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych. Kroki te zostaną wstrzymane, gdy Rada Bezpieczeństwa podejmie środki niezbędne dla przywrócenia i utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”.

Warto zwrócić uwagę na kilka wniosków nasuwających się w związku z tym artykułem. Stanowi on centralny punkt całego układu. Wyraża bowiem prawo do samoobrony indywidualnej i zbiorowej, a zarazem ustanawia obowiązek niesienia natychmiastowej pomocy, również indywidualnej i zbiorowej, ofierze agresji. Rozmiary i charakter udzielanej pomocy ustalone są przez państwo, które tej pomocy udziela, i zależą od jego możliwości i stopnia niebezpieczeństwa, w jakim znalazła się ofiara napaści. Pomoc ta opiera się na art. 51 Karty NZ, który podkreśla nienaruszalne prawo do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony w wypadku napaści zbrojnej. Stąd art. 4 traktować należy jako postanowienie włączające Układ Warszawski w ramy ONZ i dostosowujące jego mechanizm w najważniejszym aspekcie, bo dotyczącym ewentualnego użycia sił zbrojnych, do wymogów Karty NZ¹⁹.

Dla realizacji postanowień art. 4 zostało na mocy art. 5 utworzone Zjednoczone Dowództwo „tych sił zbrojnych, które zostaną wydzielone zgodnie z porozumieniem między Układającymi się Stronami”.

Dla konsultacji między stronami Układu Warszawskiego oraz rozpatrywania spraw związanych z jego wykonaniem utworzony został Doradczy Komitet Polityczny, w którym reprezentowane są wszystkie strony układu (art. 6).

Sygnatariusze układu zobowiązali się w art. 7, ust. 1 do nieuczestniczenia w związkach lub układach sprzecznych z celami i założeniami Układu Warszawskiego. Członkom Układu Warszawskiego nie wolno zatem brać udziału w porozumieniach, które mogą być przyczyną wzrostu napięcia w stosunkach międzynarodowych lub pozostających w sprzeczności z zasadami prawa międzynarodowego.

Układ Warszawski reguluje nie tylko kwestie polityczne i wojskowe. Zawiera on również klauzule dotyczące współpracy gospodarczej i kulturalnej. Mówi o tym art. 8:

„Układające się Strony oświadczają, że będą działać w duchu przyjaźni i współpracy, w celu dalszego rozwoju i wzmocnienia między nimi więzi ekonomicznych i kulturalnych, kierując się zasadami wzajemnego poszanowania ich niezawisłości i suwerenności oraz nieingerencji w ich sprawy wewnętrzne”.

O działaniu Układu Warszawskiego w czasie mówi art. 11. Moc obowiązująca układu według brzmienia tego artykułu wynosi 20 lat. Gdyby jednak któraś ze stron na rok przed upływem tego okresu nie przekazała Rządowi PRL (depozytariuszowi dokumentów ratyfikacyjnych) oświadczenia o wy-

¹⁹ L. Gelberg, *Układ Warszawski*. Warszawa 1957, s. 69.

powiedzeniu układu, pozostanie on w mocy na okres następnych dziesięciu lat.

Czas obowiązywania Układu określa poza tym ust. 2 art. 11 następująco:

„W przypadku utworzenia w Europie systemu bezpieczeństwa zbiorowego i zawarcia w tym celu Ogólnoeuropejskiego Układu o bezpieczeństwie zbiorowym, do czego trwale dążyć będą Układające się Strony, Układ niniejszy traci swą moc z dniem wejścia w życie Ogólnoeuropejskiego Układu”.

Powstanie bowiem Ogólnoeuropejskiego Układu o bezpieczeństwie zbiorowym oraz jego wejście w życie byłoby zarazem likwidacją przyczyn, które spowodowały zawarcie Układu Warszawskiego, a tym samym utraciłby on moc obowiązującą.

Wejście w życie Układu Warszawskiego uzależnione zostało, w myśl art. 10, od spełnienia dwóch warunków:

- 1) ratyfikacji układu przez Strony,
- 2) złożenia przez nie na przechowanie rządowi PRL, jako depozytariuszowi, dokumentów ratyfikacyjnych.

Warunki te zostały spełnione przez wszystkie strony układu do dn. 4 VI 1955 r., która to data jest zarazem dniem wejścia w życie układu.

Polska pierwsza spośród wszystkich ośmiu uczestników konferencji ratyfikowała Układ Warszawski. Nastąpiło to po debacie w Sejmowej Komisji Spraw Zagranicznych dn. 18 V 1955 r., która powzięła uchwałę zalecającą Sejmowi ratyfikację układu. Dn. 19 V 1955 r. Sejm jednomyślnie uchwalił jego ratyfikację²⁰.

Ratyfikacji Układu Warszawskiego ze strony NRD dokonał W. Pieck dn. 21 V 1955 r. na podstawie jednomyślnej uchwały Izby Ludowej z 20 V 1955 r.²¹

Stanowisko NRD jako członka Układu Warszawskiego jest nieco odmienne od pozostałych stron. Udział NRD w układzie uzależniony jest bowiem od sprawy zjednoczenia Niemiec. Sprezycował to przewodniczący delegacji NRD premier O. Grotewohl, w oświadczeniu złożonym przy podpisywaniu układu. Brzmi ono następująco:

„Mając na uwadze cel układu, zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa w Europie, rząd Niemieckiej Republiki Demokratycznej widzi w Układzie mocne poparcie narodu niemieckiego w jego dążeniu do pokojowego i demokratycznego zjednoczenia Niemiec. Niemiecka Republika Demokratyczna tak w przyszłości, jak i obecnie za główne swoje i całego narodu niemieckiego zadanie uważa zjednoczenie Niemiec na podstawie pokojowej oraz demokratycznej i uczyni wszystko, aby zjednoczenie Niemiec przyśpieszyć. Przy podpisywaniu niniejszego Układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej rząd Niemieckiej Republiki Demokratycznej wychodzi z założenia, że zjednoczone Niemcy będą wolne od tych zobowiązań, które jakaś część Niemiec zaciągnęła w traktatach i porozumieniach wojskowo-politycznych zawartych przed zjednoczeniem”.²²

²⁰ „Trybuna Ludu” z 20 V 1955.

²¹ *Dokumente* Bd. II, s. 254.

²² *Dokumente* Bd. II, s. 231.

Z oświadczenia tego wynika, że rząd NRD traktuje układ nie tylko jako zabezpieczenie swej integralności, lecz również jako wyraz poparcia dla idei zjednoczenia Niemiec na podstawach pokojowych i demokratycznych. Ponadto uważa, że wszelkie porozumienia wojskowo-polityczne, jakie zawarły oba państwa niemieckie nie będą wiążące dla zjednoczonych Niemiec.

W chwili podpisania układu NRD nie posiadała jeszcze zorganizowanych sił zbrojnych. Dlatego ogłoszony równocześnie z Układem Warszawskim komunikat o utworzeniu Zjednoczonego Dowództwa Sił Zbrojnych państw-stron Układu Warszawskiego²³ stwierdza, że sprawa udziału NRD w przedsięwzięciach dotyczących Sił Zbrojnych Zjednoczonego Dowództwa rozpatrzona zostanie w terminie późniejszym.

W związku z tym premier O. Grotewohl, składając dn. 20 V 1955 r. relację z konferencji warszawskiej w Izbie Ludowej, oświadczył:

„Państwa będące stronami uzgodniły, że w Układzie sprawa wkładu wojskowego NRD nie zostanie uregulowana[...]. Proste uzasadnienie tego leży w fakcie, że inne państwa-strony Układu dysponują już wyćwiczonymi i dobrze wyekwipowanymi siłami zbrojnymi, podczas gdy NRD nie posiada żadnych sił zbrojnych, a jedynie siły policyjne. Utworzenie narodowych sił zbrojnych zbuduje jednakże przesłanki, które zapewnią udział NRD we wspólnym dowództwie”²⁴.

Zapowiedź ta została zrealizowana w formie ustawy z dn. 18 I 1956 r. o utworzeniu Narodowej Armii Ludowej i Ministerstwa Obrony Narodowej NRD²⁵. Art. 1 tej ustawy zapowiada utworzenie lądowych, morskich i powietrznych sił zbrojnych koniecznych do obrony NRD.

W związku z utworzeniem sił zbrojnych NRD, Doradcy Komitet Polityczny na swym pierwszym posiedzeniu 27—28 I 1956 r. w Pradze rozpatrzył wnioski NRD, aby po utworzeniu Narodowej Armii Ludowej w NRD, włączyć jej uzbrojone kontyngenty do Zjednoczonych Sił Zbrojnych. Jednocześnie postanowiono, że minister obrony narodowej NRD zostanie jednym z zastępców naczelnego dowódcy Zjednoczonych Sił Zbrojnych państw-stron Układu Warszawskiego.

W ten sposób NRD uzyskała te same prawa i obowiązki co pozostali członkowie układu.

V. WSPÓŁPRACA MIĘDZY POLSKĄ A NRD W ŚWIETLE UMÓW DWUSTRONNYCH

W ciągu 15-letniej współpracy między Polską a NRD kontakty gospodarcze i pozagospodarcze między nimi stały się nader rozległe. Przynoszą one korzyści obu stronom.

²³ L. Gelberg, *op. cit.*, Załącznik 5, ss. 190—191.

²⁴ *Dokumente* Bd. II, s. 250. Jeszcze na konferencji moskiewskiej państw socjalistycznych w grudniu 1954 r., premier O. Grotewohl zakomunikował, że jeśli w NRF utworzona zostanie regularna armia, to NRD będzie zmuszona powołać narodowe siły zbrojne dla obrony osiągnięć mas pracujących NRD.

²⁵ „Zbiór Dokumentów” nr 1/1956, ss. 117—118.

W obrotach zagranicznych NRD Polska zajmuje trzecie miejsce po ZSRR i Czechosłowacji. Natomiast dla Polski NRD jest drugim partnerem po ZSRR²⁶. Rozwój kontaktów między obu krajami i zacieśniająca się współpraca znalazła swe odbicie w całym szeregu porozumień, jakie zostały dotychczas zawarte, zarówno dwustronnych, jak i wielostronnych najczęściej w ramach RWPG, której członkami są oba państwa.

1. Porozumienia gospodarcze

Istotnym celem umów gospodarczych, zawartych między państwami socjalistycznymi, jest umożliwienie kontrahentom wykonanie planów gospodarczych przez uzyskanie środków z zagranicy²⁷. Porozumienia te zachowują pełną zgodność między ich stroną formalną a treścią wewnętrzną. Realizują one zasady wzajemnych korzyści i ustępstw między stronami, jak również przyjmują zasadę niemieszania się do wewnętrznych spraw kontrahenta²⁸. W tym tkwi odrębność istoty treści umów państw socjalistycznych i umów państw kapitalistycznych — odrębność mająca swe źródło w różnicy ustrojowej.

Pierwsza umowa o współpracy technicznej i naukowo-technicznej między Polską a NRD została podpisana w Warszawie 6 VI 1950 r.²⁹ Przewidywała ona następujące formy współpracy: opracowywanie i wzajemne udostępnianie sobie dokumentacji technicznej w dziedzinie rozwiązań konstrukcyjnych, technologii, produkcji, rozwiązań eksploatacyjnych, wymianę technicznych doświadczeń produkcyjnych, pomoc w rozruchu produkcji, współpracę w dziedzinie badań naukowo-technicznych, wymianę doświadczeń z zakresu organizacji pracy.

Umowa ta powołała do życia polsko-niemiecki komitet współpracy technicznej i naukowo-technicznej, który swą działalność oparł na osobnym statucie. Celem tego komitetu była praktyczna realizacja postanowień umowy. Komitet odbywał sesje na przemian w obydwu krajach. Umowa ta obowiązywała do połowy 1960 r.

Wpływ tego aktu na realizację współpracy gospodarczej między Polską a NRD był niezwykle doniosły. Na podstawie tej umowy doszło do podpisania szeregu porozumień dotyczących kluczowych problemów gospodarczych obu państw. Następowoło to najczęściej na sesjach komisji polsko-niemieckiej, która do 1960 r. odbyła 16 posiedzeń. Podpisano na tych posiedzeniach m. in. porozumienie o środkach dalszej kooperacji w przemyśle

²⁶ *Monografia Niemiec Współczesnych t. I. NRD*. Poznań 1963, s. 108; patrz również: H. Bischoff, *Gute Zusammenarbeit mit unserem polnischen Nachbarn*, „Deutsche Aussenpolitik” nr 7/1964, ss. 631—638.

²⁷ T. Łychowski, *Międzypaństwowe umowy gospodarcze*. Warszawa 1951, s. 248.

²⁸ *Zarys prawa międzynarodowego*, op. cit., s. 140.

²⁹ *Dokumente* Bd. I, ss. 332—334.

maszynowym (16 XI 1955 r.)³⁰ oraz protokoł o współpracy gospodarczej między Polską a NRD w l. 1961—1965 (14 III 1958)³¹.

Dn. 22 IV 1960 r. podpisana została w Warszawie umowa między rządami PRL i NRD o współpracy gospodarczej oraz naukowo-technicznej³². Weszła ona w życie 13 VI 1960, uchylając obowiązywanie umowy z 6 VI 1950 r.

Umowa w art. 2 tworzy Polsko-Niemiecki Komitet Współpracy Gospodarczej i Naukowo-Technicznej, którego zadaniem jest zapewnienie ścisłej i skoordynowanej współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej między obu krajami. Formy tej współpracy zostały wyliczone w art. 1 umowy.

Do umowy załączony został Statut Polsko-Niemieckiego Komitetu Współpracy Gospodarczej i Naukowo-Technicznej³³. Statut przewiduje utworzenie sekcji polskiej i niemieckiej Komitetu. Sesje Komitetu mają być zwoływane nie rzadziej niż raz w roku. Uchwały Komitetu, dotyczące poszczególnych gałęzi gospodarki, będą realizowane drogą bezpośrednich porozumień zawieranych między właściwymi organami gospodarczymi lub innymi obu krajów.

Utworzony Komitet w przeciwieństwie do innych komitetów współpracy Polski z państwami socjalistycznymi, będzie zajmował się nie tylko problematyką gospodarczą, lecz również całością zagadnień współpracy naukowo-technicznej. Działalnością Komitetu kierują wicepremierzy obu rządów. Posiedzenia odbywają się na przemian w obydwu krajach. Na pierwszym posiedzeniu Komitetu powołano dziesięć komisji roboczych z różnych dziedzin przemysłu, ogólną komisję naukowo-techniczną oraz komisję dla spraw transportu. Ustalono wówczas ważniejsze zadania poszczególnych komisji oraz podjęto decyzję w sprawie wymiany informacji między organami planowania obu państw na temat opracowania planów perspektywicznych do r. 1975 i 1980³⁴.

Do 1964 r. odbyły się 4 sesje Komitetu. Dwie w Warszawie i dwie w Berlinie. Na II sesji, która odbyła się w dn. 27—29 VII 1961 r. omawiano m. in. sprawę stosunków gospodarczych między Polską a NRD w powiązaniu z podjętą przez rząd NRF akcją bojkotowania handlu z NRD. Strona polska w związku z tym wyraziła gotowość zwiększenia dostaw towarów, którymi NRD jest szczególnie zainteresowana³⁵. Na IV sesji, obradującej w dn. 20—21 VI 1963 r. w Berlinie, zatwierdzono statut organizacji projektowej dotyczący kopalń odkrywkowych węgla brunatnego oraz spraw związanych z żegluga na Odrze i jej regulacją³⁶.

³⁰ *Dokumente* Bd. V, ss. 440—441.

³¹ *Dokumente* Bd. VI, ss. 332—333.

³² *Zbiór umów międzynarodowych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. 1960. Warszawa 1962, ss. 20—22.

³³ *Zbiór umów międzynarodowych PRL*. 1960. Warszawa 1962, ss. 23—25.

³⁴ „Trybuna Ludu” z 23—25 IV 1960.

³⁵ *Dokumente* Bd. IX, ss. 386—387.

³⁶ „Trybuna Ludu” z 22 VI 1963.

Działalność Komitetu wskazuje, że rozpoczyna się nowy etap rozwoju stosunków gospodarczych i współpracy techniczno-naukowej między Polską a NRD. Nowe formy działania Komitetu pozwolą na rozszerzenie współpracy w kierunku kooperacji i specjalizacji produkcji w głównych gałęziach przemysłu obu krajów.

Wśród umów gospodarczych zawartych między obu państwami szczególne znaczenie dla Polski posiadają dwie:

1. umowa o budowie i finansowaniu rurociągu naftowego z ZSRR do Polski i NRD podpisana w Warszawie dn. 18 I 1961 r.³⁷ Na podstawie tej umowy NRD dostarczyła Polsce część rur niezbędnych do budowy odcinka rurociągu od granicy z ZSRR do Płocka oraz całość rur na odcinku od Płocka do granicy NRD. Ponadto NRD dostarczyła części niezbędnego wyposażenia stacji pomp. Polska otrzymała również na mocy tej umowy kredyt przeznaczony na sfinansowanie kosztów budowy rurociągu. Dla wykonania postanowień umowy utworzona została komisja polsko-niemiecka, której działalność określa specjalny statut;

2. umowa o współpracy przy budowie kopalń odkrywkowych węgla brunatnego w Polsce w rejonie Turów i Konin—Adamów podpisana w Berlinie dn. 17 VII 1957 r.³⁸ Umowa ta postanawia, że NRD udzieli Polsce długoterminowego kredytu inwestycyjnego na 17-letni okres spłaty. Kredyty te wyzyskuje Polska do budowy 5 kopalni węgla brunatnego, których roczną wydajność określa się na 35 mln ton. Umowa powołała do życia mieszaną komisję polsko-niemiecką w celu kontrolowania przebiegu wykonania postanowień umowy. Dzięki tej umowie Polska zoszczędzi 10—12 mln ton węgla kamiennego rocznie oraz stworzy bazę dla rozwoju przemysłu chemicznego opartego na węglu kamiennym³⁹.

Z innych umów gospodarczych, jakie zawarto między Polską a NRD, wymienić należy porozumienie dotyczące wzajemnych dostaw towarowych.

Pierwszą umowę tego rodzaju zawarto w 1950 r. na okres jednego roku. Na następne lata podpisywano zazwyczaj protokoły o wzajemnych dostawach z okresem rocznej ważności. Jedynie w l. 1952—1955 obowiązywała zawarta na 4 lata umowa o wzajemnych dostawach towarowych. Ostatnia umowa zawarta została 29 II 1960 r. w Lipsku i dotyczy dostaw towarowych na l. 1961—1965⁴⁰. Ustalono w niej kontyngenty ważniejszych artykułów, których lista będzie uzupełniana i rozszerzana poprzez roczne protokoły. Na podstawie tej umowy obroty handlu zagranicznego między stronami w l. 1961—1965 wzrosną około 30% w porównaniu z okresem 1958—1960.

W związku z umowami o wzajemnych dostawach towarowych, Polska i NRD podpisywały kilkakrotnie umowy płatnicze na okresy kilku lat⁴¹.

³⁷ *Dokumente* Bd. IX, ss. 379—386.

³⁸ *Dokumente* Bd. V, ss. 407—408.

³⁹ „Trybuna Ludu” z 19 IX 1957.

⁴⁰ „Trybuna Ludu” z 2 III 1960.

⁴¹ *Dokumente* Bd. IV, ss. 153—157 i Bd. V, ss. 408—415.

2. Umowy komunikacyjne

A. Umowy lotnicze.

Po ogłoszeniu przez rząd radziecki dn. 25 III 1954 r. oświadczenia o stosunkach między ZSRR a NRD⁴², rząd niemiecki uzyskał prawo zawierania umów lotniczych z innymi państwami. W maju 1954 r. powstało w NRD przedsiębiorstwo *Deutsche Lufthansa*, do którego zadań należy obsługiwanie linii lotniczych krajowych i zagranicznych⁴³.

Pierwsza umowa z tego zakresu została podpisana przez NRD z Polską 20 VI 1955 r. w Berlinie⁴⁴. Umowa ta ustala warunki, na jakich mają być utworzone i eksploatowane linie lotnicze między obu stronami oraz przewiduje podjęcie regularnych lotów pasażerskich, towarowych, pocztowych oraz tranzytowych. Reguluje ona również sprawy przewozowe, przywozowe oraz zagadnienia związane z pobytem samolotu jednej strony na terytorium drugiego kontrahenta. Umowa przewiduje ściśle przestrzeganie zasady wzajemności we wszystkich sprawach będących przedmiotem porozumienia.

Załącznik do umowy ustala połączenia lotnicze między stronami na trasie Berlin—Warszawa i Warszawa—Berlin oraz umożliwia Polsce korzystanie z linii tranzytowych Warszawa—Berlin—Paryż i Warszawa—Berlin—Bruksela—Paryż.

Na podstawie tej umowy przedsiębiorstwa *Deutsche Lufthansa* i PLL „LOT” podpisały dn. 12 I 1956 r. w Warszawie porozumienie o otwarciu regularnego połączenia lotniczego między Polską a NRD, które przewiduje dwa loty tygodniowo⁴⁵.

B. Umowy o komunikacji rzecznej.

Ścisłe powiązania gospodarcze między Polską i NRD oraz ustanowienie granicy polsko-niemieckiej na Odrze — Nysie Łużyckiej, wymagało uregulowania szeregu kwestii związanych z żeglugą, wykorzystaniem granicznych oraz wewnętrznych dróg wodnych na płaszczyźnie porozumień między obu państwami. Polska i NRD zawarły kilka umów dotyczących tych spraw.

1. Umowa w sprawie żeglugi na wodach granicznych oraz w sprawie

⁴² „Zbiór Dokumentów” nr 2/1954, ss. 557—560.

⁴³ H. Müller, *Der Luftverkehr der DDR mit dem Ausland*. „Deutsche Ausenpolitik” nr 2/1958, ss. 237—243.

⁴⁴ *Dokumente* Bd. IV, ss. 224—230.

⁴⁵ *Dokumente* Bd. III, s. 503. Celem usprawnienia i nadania ruchowi lotniczemu charakteru planowego w połączeniach między stolicami państw socjalistycznych, przedstawiciele przedsiębiorstw lotniczych Bułgarii, Czechosłowacji, NRD, Polski, Rumunii i Węgier podpisali w Budapeszcie 8 VI 1957 wielostronną umowę w sprawie współpracy na odcinku połączeń lotniczych pomiędzy stolicami stron. *Dokumente* Bd. V, s. 264.

eksploatacji i utrzymania wód granicznych podpisana w Berlinie dn. 6 II 1952 r. wraz z protokołem końcowym i protokołem dodatkowym⁴⁶. Zawiera ona szereg szczegółowych postanowień gospodarczych, żeglugowych i innych wynikających z administracji wód granicznych przez obu kontrahentów. W umowie tej obie strony udzieliły sobie „prawa żeglugi i spływu po wodach granicznych na zasadach zupełnej równości po całej szerokości wód granicznych” (art. 1, ust. 1).

2. Umowa w sprawie ruchu tranzytowego na wewnętrznych drogach wodnych podpisana w Warszawie dn. 27 V 1954 r.⁴⁷ W związku z tą umową podpisano w Warszawie 22 II 1955 r. protokół dotyczący jej realizacji⁴⁸. Został on zastąpiony innym protokołem podpisanym w Warszawie 9 I 1960 r.⁴⁹

3. Umowa o wzajemnym wykorzystaniu wewnętrznych dróg wodnych do przewozu towarów między obu państwami podpisana w Warszawie dn. 27 V 1954 r. wraz z protokołem końcowym⁵⁰. Został on zmieniony protokołem podpisanym w Warszawie 9 I 1960 r.⁵¹

4. Umowa między Ministerstwem Żeglugi PRL, przedsiębiorstwem „Żegluga na Odrze” a Ministerstwem Żeglugi NRD, przedsiębiorstwami żeglugi i przeładunku oraz Głównym Urzędem Żeglugowym NRD o współpracy w zakresie żeglugi podpisana w Berlinie dn. 31 I 1956 r.⁵²

5. W związku z wprowadzeniem w życie postanowień umowy z 17 IV 1957 r. o współpracy między Polską a NRD w realizacji budowy kopalń odkrywkowych węgla brunatnego w Polsce, podpisano w Berlinie umowę o współpracy w zakresie gospodarowania wodami Nysy Łużyckiej oraz jej dopływami powyżej Zgorzelca⁵³.

Wzrost znaczenia dróg wodnych dla transportu między Polską, NRD i ZSRR spowodował, że wymienione państwa podpisały w Warszawie dn. 28 XI 1960 r. umowę o warunkach żeglugi towarowej na wewnętrznych drogach wodnych Polski, NRD i ZSRR⁵⁴. Umowa ta ustanawia między trzema sąsiadującymi państwami stałą żeglugę towarową na trasie od Kalinina-gradu poprzez Zalew Wiślany, Nogat, Dolną Wisłę, Kanał Bydgoski, Noteć, Odrę do portów żeglugi śródlądowej NRD. W umowie ustalono warunki tranzytu tą drogą wodną między NRD i ZSRR i odwrotnie, oraz Polską i ZSRR. Strony umowy mają zagwarantowane prawo do jednakowego wykorzystania własnego taboru rzecznego, jak również równy podział zysków. Przewozy na tej trasie rozpoczęły się na wiosnę 1961 r.

⁴⁶ „Dz. U.” nr 40/1952, poz. 276.

⁴⁷ *Dokumente* Bd. IV, ss. 175—181.

⁴⁸ *Dokumente* Bd. IV, ss. 181—192.

⁴⁹ *Dokumente* Bd. VIII, ss. 419—421.

⁵⁰ *Dokumente* Bd. IV, ss. 193—204.

⁵¹ *Dokumente* Bd. VIII, ss. 414—418.

⁵² *Dokumente* Bd. III, s. 504.

⁵³ *Zbiór umów międzynarodowych PRL 1959*. Warszawa 1961, ss. 100—105.

⁵⁴ „Trybuna Ludu” z 29 XI 1960.

C. Umowy kolejowe.

W dziedzinie kolejnictwa Polska i NRD zawarły dwie umowy dwustronne:

1. umowa między Ministerstwem Kolei PRL a Ministerstwem Kolei NRD o kolejowym ruchu granicznym podpisana w Berlinie dn. 5 XI 1954 r.⁵⁵ Z wejściem w życie tej umowy (1 IV 1955 r.) utraciła moc obowiązującą umowa o kolejowym ruchu granicznym z dn. 1 V 1949 r.;

2. Umowa między rządem PRL i rządem NRD o uprzywilejowanym kolejowym ruchu tranzytowym na odcinkach linii kolejowych Hagenwerder — Krzewina-Zgorzelecka—Hirschfelde—Zittau—Porajów, podpisana w Berlinie dn. 23 IX 1959 r.⁵⁶

Obie te umowy regulują ruch tranzytowy na zasadach tranzytu uprzywilejowanego oraz określają szczegółowo przepisy dotyczące ruchu pociągów, funkcjonowania poczty, postanowień celnych i paszportowych na wymienionych trasach.

D. Umowy pocztowe i telekomunikacyjne.

W dziedzinie spraw pocztowych i telekomunikacyjnych Polska i NRD zawarły następujące umowy dwustronne:

1. umowę o obrocie pocztowym podpisaną w Warszawie dn. 3 II 1957⁵⁷;
2. umowę telekomunikacyjną podpisaną w Warszawie dn. 3 II 1957⁵⁸;
3. porozumienie w sprawie usprawnienia współpracy między polskimi i niemieckimi urzędami pocztowymi z dn. 28 V 1955 r.⁵⁹

3. Współpraca między Polską i NRD w dziedzinie atomistyki

Dn. 17 IX 1957 r. podpisano w Berlinie między rządem PRL i rządem NRD umowę o współpracy w dziedzinie wykorzystania energii jądrowej dla celów pokojowych⁶⁰. Współpraca ta jest realizowana w drodze: a) nawiązywania bezpośrednich kontaktów między instytucjami naukowymi i technicznymi obu krajów; b) wykonywania w miarę potrzeby wspólnych prac w zakresie pokojowego wykorzystania energii jądrowej; c) wzajemnego przyjmowania pracowników naukowych oraz specjalistów na studia w instytucjach naukowych i zakładach przemysłowych; d) wzajemnego udziału w kongresach, konferencjach i seminariach; e) wymiany literatury naukowej i technicznej, jak również odpowiedniej dokumentacji; f) wzajemnej pomocy w zakresie zaopatrzenia w materiały, przyrządy i wyposażenie specjalne.

⁵⁵ *Dokumente* Bd. IV, ss. 204—224.

⁵⁶ *Zbiór umów międzynarodowych PRL*, 1959, *op. cit.*, ss. 90—99.

⁵⁷ *Dokumente* Bd. IV, ss. 137—143.

⁵⁸ *Dokumente* Bd. IV, ss. 144—148.

⁵⁹ *Dokumente* Bd. III, ss. 458.

⁶⁰ *Zbiór umów międzynarodowych PRL*. 1957. Warszawa 1960, ss. 99—101.

Umowa w art. 5 przewiduje regularne, co najmniej raz do roku, spotkania między przedstawicielami Urzędu Pełnomocnika Rządu PRL do Spraw Wykorzystania Energii Jądrowej i przedstawicielami Urzędu do Spraw Badań Jądrowych i Techniki Jądrowej NRD w celu omówienia sposobów i warunków realizacji umowy oraz opracowywania rocznych planów współpracy w dziedzinie pokojowego wykorzystania energii jądrowej.

Współpraca między Polską a NRD w dziedzinie atomistyki realizuje się również na podstawie porozumienia 11 państw socjalistycznych o utworzeniu Zjednoczonego Instytutu Badań Jądrowych podpisanego w Moskwie dn. 26 III 1956 r.⁶¹

4. Współpraca między Polską i NRD w zakresie rolnictwa i leśnictwa

Współpraca między Polską a NRD w dziedzinie atomistyki realizuje się wszystkim ochrony roślin i weterynarii, choć w ostatnich latach objęła także takie dziedziny jak nasiennictwo, ogrodnictwo, melioracje, sztuczne unasiennienie i rybołówstwo śródlądowe⁶². Kontakty między resortami rolnictwa Polski i NRD następują najczęściej poprzez grupę roboczą „Rolnictwo” Komitetu Współpracy Gospodarczej i Naukowo-Technicznej. Z zawartych umów wymienić należy:

1. umowę o współpracy w dziedzinie ochrony roślin, podpisaną w Warszawie dn. 23 VI 1950⁶³;

2. umowę o współpracy w dziedzinie medycyny weterynaryjnej, podpisaną w Berlinie dn. 9 VII 1955 r.⁶⁴

W zakresie leśnictwa współpraca naukowa i gospodarcza między obu państwami koncentruje się przede wszystkim na sprawach związanych z uprawami leśnymi, zwalczaniem szkod i szkodników oraz łowiectwie.

5. Porozumienia między Polską a NRD w innych dziedzinach

1. W dziedzinie ochrony zdrowia; umowa o współpracy w dziedzinie służby zdrowia zawarta w Warszawie dn. 7 X 1955 r. między ministerstwami zdrowia Polski i NRD⁶⁵. Przewiduje ona współpracę w zakresie zdobyczy nauk medycznych, organizacji służby zdrowia oraz higieny. Działa

⁶¹ „Zbiór Dokumentów” 1956, nr 3, ss. 365—366 i nr 7, ss. 1084—1094.

⁶² „Trybuna Ludu” z 20 XII 1962.

⁶³ *Dokumente* Bd. IV, ss. 120—125.

⁶⁴ *Dokumente* Bd. IV, ss. 230—233.

⁶⁵ *Dokumente* Bd. IV, ss. 234—237.

również polsko-niemiecka komisja zdrowia, której celem jest praktyczna realizacja postanowień umowy⁶⁶.

2. W dziedzinie kwestii społecznych: a) umowa o obrocie prawnym w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych podpisana w Warszawie dn. 1 II 1957 r.⁶⁷ Umowa reguluje takie sprawy, jak uznanie dokumentów wystawionych przez sądy państwowe, biura notarialne i urzędy stanu cywilnego (bez potrzeby ich uwierzytelniania), sporządzanie testamentów i regulacja spadków, przesłuchiwanie świadków na wnioski drugiej strony oraz ekstradycja osób podejrzanych lub oskarżonych o popełnienie poważniejszych przestępstw. Umowa ustanawia pełne równouprawnienie obywateli każdej ze stron w zakresie ochrony prawnej i sądowej na terytorium drugiej strony; b) umowa o współpracy w dziedzinie polityki społecznej podpisana w Warszawie dn. 13 VII 1957 r.⁶⁸ Umowa postanawia, że obywatele jednej ze stron przebywający na obszarze drugiej strony uprawnieni są do korzystania z ubezpieczeń społecznych na tych samych zasadach co obywatele tej strony. Poza tym umowa przewiduje współpracę instytucji społecznych i opieki społecznej obu państw oraz wymianę doświadczeń społecznych.

3. W dziedzinie spraw celnych: umowa o współpracy i wzajemnej pomocy w dziedzinie zagadnień celnych, podpisana w Warszawie dn. 5 IX 1957 r.⁶⁹ Umowa przewiduje udzielanie sobie pomocy przez Zarządy Cei obu państw w zakresie kontroli celnej towarów i kontroli dewizowej na granicy. Zapobiegać ma ona również naruszaniu przepisów prawnych co do przewozu towarów i środków płatniczych mogących wyrządzić szkodę gospodarce lub innym interesom jednej ze stron.

4. W dziedzinie stosunków konsularnych: konwencja konsularna podpisana w Warszawie dn. 25 XI 1957 r.⁷⁰ Na podstawie tej umowy Polska i NRD nawiązały stosunki konsularne. Nastąpiło to po wejściu umowy w życie dn. 31 X 1958 r.⁷¹ Zawiera ona przepisy dotyczące tworzenia konsulatów i mianowania konsułów, przywilejów i immunitetów konsularnych oraz funkcji konsułów.

5. W zakresie spraw morskich: umowa o współpracy nad zwiększeniem bezpieczeństwa żeglugi i rybołówstwa na Morzu Bałtyckim, podpisana w Warszawie dn. 12 I 1956 r.⁷² Umowa przewiduje m. in. wymianę doświadczeń przedsiębiorstw ratowniczych obu państw.

⁶⁶ Pierwsze posiedzenie robocze tej komisji odbyło się w Berlinie dn. 17 III 1956. Patrz — *Dokumente* Bd. 3, III, ss. 507—508.

⁶⁷ „Dz. U.” nr 27/1958, poz. 114 i 115.

⁶⁸ „Dz. U.” nr 51/1958, poz. 246 i 247.

⁶⁹ *Zbiór umów międzynarodowych PRL 1957, op. cit.*, ss. 94—98.

⁷⁰ „Dz. U.” nr 7/1959, poz. 38.

⁷¹ Patrz: Oświadczenie rządowe z 1 XII 1958 r. w sprawie wymiany dokumentów ratyfikacyjnych Konwencji Konsularnej. „Dz. U.” nr 7/1959, poz. 39.

⁷² *Dokumente* Bd. IV, ss. 237—240.

6. Umowy graniczne

Powstanie NRD stworzyło przesłankę dokonania ostatecznej stabilizacji granicy polsko-niemieckiej w oparciu o układ poczdamski. Uznanie przez rząd NRD granicy na Odrze—Nysie Łużyckiej jako ustalonej oraz ostatecznej granicy polsko-niemieckiej stało się podstawą dobrosąsiedzkich i przyjaznych stosunków między Polską i NRD. Stąd szczególna rola i znaczenie tych umów. W wyniku uznania granicy między Polską a NRD zawarte zostały trzy umowy delimitacyjne⁷³:

1. deklaracja rządu PRL i rządu NRD o wytyczeniu ustalonej i istniejącej granicy polsko-niemieckiej na Odrze i Nysie, podpisana w Warszawie dn. 6 VI 1950 r.⁷⁴,

2. Układ między PRL a NRD o wytyczeniu ustalonej i istniejącej polsko-niemieckiej granicy państwowej, podpisany w Zgorzelcu dn. 6 VII 1950 r.⁷⁵ (tzw. układ zgorzelecki),

3. akt o wykonaniu wytyczenia w terenie granicy polsko-niemieckiej, wraz z załącznikami w postaci spisu dokumentów i mapy, podpisany we Frankfurcie nad Odrą dn. 27 I 1951 r.⁷⁶ (tzw. akt frankfurcki).

Przedstawiony powyżej wykaz dwustronnych umów międzynarodowych zawartych między Polską a NRD nie wyczerpuje wszystkich uregulowań dwustronnych obu państw⁷⁷. Ma on za zadanie jedynie pokazać różnorodność dziedzin, w których Polska i NRD posiadają dwustronne porozumienia.

Szczególną rolę w zawieraniu tych umów odgrywają wzajemne wizyty delegacji partyjno-rządowych na najwyższym szczeblu, w ramach których najczęściej opracowywane są wytyczne wskazujące, jakie problemy stosunków między obu państwami winny być uregulowane na podstawie umowy międzynarodowej.

Większość umów między Polską i NRD została zawarta na czas nieokreślony lub na dłuższy okres czasu. I tak do umów bezterminowych należy m. in. większość porozumień komunikacyjnych, o współpracy w dziedzinie atomistyki rolnictwa, zdrowia oraz umowy graniczne.

VI. WSPÓŁPRACA POLSKI I NRD W RAMACH RWPG

Mimo że wielostronne umowy gospodarcze, które obejmują również Pol-

⁷³ Omówienie całokształtu zagadnień związanych z granicą polsko-niemiecką patrz: B. Wiewióra, *Granica polsko-niemiecka w świetle prawa międzynarodowego*. Poznań 1957. Odnośnie do umów granicznych między Polską a NRD patrz zwłaszcza ss. 179—190.

⁷⁴ „Zbiór Dokumentów” nr 7/1950, ss. 615—616.

⁷⁵ „Zbiór Dokumentów” nr 8/1950, ss. 703—708.

⁷⁶ „Dz. U.” 1952, poz. 346.

⁷⁷ W przeglądzie umów pominięto np. umowy zawarte w zakresie stosunków kulturalnych i naukowych, które zostały omówione w innym miejscu tego numeru „Przeglądu Zachodniego”.

skę i NRD nie wchodzi w zakres niniejszego artykułu, wspomnieć wypada o nich przynajmniej marginesowo. Współpraca gospodarcza bowiem poprzez Radę Wzajemnej Pomocy Gospodarczej między Polską i NRD uzupełnia współpracę dwustronną i niejednokrotnie umowy dwustronne, jakie zawierają oba państwa, stanowią wynik inicjatywy RWPG.

Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej została utworzona na podstawie umowy o wzajemnej pomocy gospodarczej podpisanej na konferencji w Moskwie dn. 25 I 1949 r.⁷⁸ przez 6 państw obozu socjalistycznego: Bułgarię, Czechosłowację, Polskę, Rumunię, Węgry i ZSRR (później — w lutym 1949 r. do RWPG przystąpiła Albania).

We wrześniu 1950 r. premier O. Grotewohl, na podstawie uchwały Rady Ministrów NRD, wystąpił do rządów państw-stron RWPG z prośbą o przyjęcie NRD w skład członków Rady. Rada oficjalnie powiadomiła dn. 29 IX 1950 r. o przychyleniu się do prośby rządu NRD i przyjęciu jej na członka pełnoprawnego⁷⁹.

Wysiłki RWPG od chwili jej powstania zmierzają do coraz większego zacieśnienia szeroko pojętej współpracy gospodarczej między państwami obozu socjalistycznego. Z inicjatywy Rady na podstawie ogólnych zaleceń, jej członkowie zawarli szereg umów dwustronnych dotyczących najważniejszych gałęzi gospodarki narodowej. Do kategorii takich porozumień należą omówione już poprzednio umowy między Polską a NRD, dotyczące współpracy przy budowie kopalń odkrywkowych węgla brunatnego w Polsce i o współpracy przy budowie rurociągu naftowego.

Zacieśniająca się współpraca między państwami socjalistycznymi znalazła swe odbicie w Statucie Rady przyjętym na XII sesji RWPG w Sofii dn. 14 XII 1959 r.⁸⁰ W art. 3 punkt b Statut stwierdza, że:

„RWPG współdziała w doskonaleniu międzynarodowego socjalistycznego podziału pracy drogą koordynacji planów rozwoju gospodarki narodowej, specjalizacji i kooperacji produkcji krajów członkowskich Rady”.

Wśród umów wielostronnych, do jakich przystąpiła Polska i NRD w ramach RWPG, wymienić należy konwencję o współpracy w dziedzinie weterynarii i konwencję o współpracy w dziedzinie ochrony roślin przed szkodnikami i chorobami⁸¹.

Dotychczasowy pomyślny rozwój gospodarki obu krajów w poważnym stopniu jest wynikiem współpracy w ramach RWPG⁸².

⁷⁸ Obszerne omówienie genezy, struktury i działalności RWPG patrz: W. Morawiecki, *Organizacje międzynarodowe*. Warszawa 1961, ss. 392—403.

⁷⁹ *Dokumente* Bd. I, ss. 168—169.

⁸⁰ Tekst: *Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. Wybór materiałów i dokumentów*. Warszawa 1964, ss. 191—202.

⁸¹ Morawiecki, *op. cit.*, s. 400.

⁸² W. Spröte, *Die DDR im Rat für Gegenseitige Wirtschaftshilfe*. „Beiträge zur Zeitgeschichte” 1959, Sonderheft, ss. 101—110; Ciamaga, *Współpraca gospodarcza między krajami obozu socjalistycznego*. „Sprawy Międzynarodowe” nr 6/1958, ss. 27—45.